

Derleme/Review

Küçük Menderes Havzasında Alternatif Sebze Ürün Arayışları

Funda YOLDAŞ¹

¹Ege Üniversitesi Ödemiş Meslek Yüksekokulu, 35750, Ödemiş, İZMİR
e-posta: funda.yoldas@ege.edu.tr

Özet: Ege Bölgesi'nde yer alan Küçük Menderes Havzası; Bayındır, Beydağ, Kiraz, Ödemiş ve Tire ilçelerinin kapladığı alandan oluşmaktadır. Havzanın 118 bin ha alanında tarım yapılmaktadır. Söz konusu tarım alanının %43'ü sulanan alandır. Bu havzada, nüfusun %97'si tarımla uğraşmaktadır. Küçük Menderes Havzasında bulunan tarımsal işletme büyüklüklerinin %71'i 0-19 da büyüklüğünde olup, aile işletmeciliği şeklindeki sebzeçiliğe uygun yerlerdir. Havza, tarım arazilerinin küçük olması, çiftçinin sözleşmeli tarıma yatkın olması, sebzeçiliğin yoğun olarak yapılıyor olması, erkencilik, ekolojik faktörler (yılada 2-3 ürün) vb. nedenlerle Türkiye'deki sebze tarımında önemli bir yere sahiptir. Sebze üretiminde, ekolojik avantajlar bölgenin ürün desenini oluşturmada çok önemlidir. Küçük Menderes Havzası'nı oluşturan ilçeler de bu avantaj sayesinde birçok sebze bitkisinin üretim yeridir. Ancak üreticileri tek ürün üretimine yönlendiren nedenler nedeniyle, mono kültürün yapılması topraklarımızda ve doğada kirliliğe ve yararlı-zararlı dengesinin bozulmasına neden olmaktadır. Bu nedenle alternatif ürünlere yönelmesi gerekmektedir. Bu çalışmada, bölgeye alternatif olabilecek sebzelerden domates, soğan, enginar (yaylada yaz döneminde), ice-berg, havuç, brüksel lahanası, konservelik fasulye vb. ürünlerden de bahsedilecektir.

Anahtar kelimeler: Sebze, alternatif ürün, havza.

Lookout of Alternative Vegetable Crops in Küçük Menderes Plain

Abstract: Kucuk Menderes Plain is in Ege Region. It is include Bayındır, Beydağ, Kiraz, Ödemiş and Tire. Agriculture is done about 118 000 ha area in this plain. 43% of this area is irrigated. In this plain, 97% of population works on agriculture. In this plain, agriculture manipulations are small (71%, 1-19 da) and those are suitable for family manipulation. The areas for vegetable production are small, for growers ability, earliest in production and suitable ecological conditions could be develop to vegetable growing in Turkey, especially in Küçük Menderes Plain. Kind of product design is appear when soil structure, irrigation and ability of grower come together. All this possitive conditions are returned as an advantage so, a lot of different varieties of summer and winter vegetable are grown in this plain. Küçük Menderes Plain has a large part of Turkey's vegetable production of course, this high production amount has a lot of problems and alternative possibility for evaluate vegetable and alternative crops are presented to. Alternative crops like tomato, onion, artichoke, ice-berg, carrot, brüksel cabbage, bean etc. are explained in this study.

Key words: vegetable, alternative product, plain.

Giriş

Türkiye'miz tarım ürünleri çeşidi ve bilhassa sebze üretimi bakımından oldukça geniş bir potansiyele sahiptir. Sebze tarımı, bitkisel üretimde yüksek performansla çalışılan ve birim alandan en yüksek gelir

getiren tarım kollarındandır. Günümüzde ülkemiz nüfusunun %41'i halen tarım kesiminde çalışmaktadır.

Küçük Menderes Havzası Ege Bölgesi'nde İzmir il sınırlarında bulunan Bayındır, Beydağ, Kiraz, Ödemiş ve Tire

ilçelerinin kapladığı alandan oluşmaktadır. Küçük Menderes Havzasında yer alan Bozdağ eteklerinden doğan ve Selçuk'ta denize dökülen Küçük Menderes nehri adını havzaya vermiştir (Anonim (2004)). Ödemiş İlçesinin yüzölçümü 107 bin 900 ha'dır. Toplam tarım alanı ise alanın %44,9'u 48 bin ha'dır. Sebze bitkilerinin üretim alanı 217 ha'dır (Anonim 2009a-b).

Materyal ve Yöntem

Küçük Menderes Havzasını oluşturan Bayındır, Beydağ, Kiraz, Ödemiş ve Tire ilçelerinde üretimleri gerçekleştirilen sebze bitkilerinden biber, domates, hıyar, karpuz, bamyaya ve lahanaya ait 2008 yılı ekim- dikim alanları ve üretim miktarlarına yer verilmiştir (Anonim 2009a-b).

Bu çalışmada ayrıca Küçük Menderes Havza sebzeçiliğinin durumundan ve bölgeye alternatif olabilecek sebzelerden domates, soğan, enginar (yaylada yaz döneminde), iceberg, havuç, brüksel lahanası, konservelik fasulye vb. ürünlerden de bahsedilecektir.

Araştırma Bulguları ve Tartışma

Ege Bölgesinde Küçük Menderes Havzasında bulunan ekolojik avantajlar bölgedeki sebze üretiminde havzanın ürün desenini oluşturmada çok önemlidir. Küçük Menderes Havzasını oluşturan ilçelerde bu avantaj sayesinde birçok sebzenin (domates, turşuluk hıyar, karpuz, salçalık biber, bamyaya, bezelye vb.) üretim yeridir.

1. Küçük Menderes Havzası tarım arazisi dağılımı:

Küçük Menderes Havzasında toplam 118.000 ha tarım alanı vardır. 2008 verilerinde sebze alanı 16861 ha olarak kaydedilmiştir (Çizelge 1).

Çizelge 1: Küçük Menderes Havzasına ait sebze ve toplam tarım alanı (da) (2008 yılı)

İLÇELER	Sebze alanı (da)	Toplam tarım alanı (da)
Bayındır	16000	282139
Beydağ	2196	53713
Kiraz	9916	197327
Ödemiş	71797	351452
Tire	68696	291285
Toplam	168 605	1 175 916

2. Küçük Menderes Havzası sebze bitkileri tarım alanı dağılımı:

KMH sebze ürünlerinden en fazla ekim alanı ve üretimine sahip domates, biber, hıyar, karpuz, bamyaya ve lahanadır.

KMH'nda üretilen domates büyük çoğunlukla ihracata yöneliktir. Domates ekim alanları ve üretim miktarları Çizelge 2'de verilmiştir. Son yıllarda salçalık domates fabrikası ve kurutmalık domates işleyen tesisler kurulmuştur.

Çizelge 2: Domates ekim alanları ve üretim miktarları (2008 yılı)

İlçeler	Domates	
	Ekim Alanı(ha)	Üretim Miktarı(ton)
Bayındır	800	58000
Beydağ	25	950
Kiraz	14	301
Ödemiş	1220	61000
Tire	1242,5	60625
Toplam	3301,5	180876

Ayrıca sözleşmeli tarım modeli ile endüstri domatesi üretimi yapılmaktadır. Bunlara ilaveten irili ufaklı birçok firma da yörenin ekolojik uygunluğu nedeni ile kurutmalık domates üretimi yapmaktadırlar. Son yıllarda çiftçiler pamuk vb. tarla bitkilerini yetiştirdikleri ekim alanlarında salçalık domates üretimi yapmaktadırlar.

KMH'nın diğer üretim bölgelerine göre erkenci olması, güneşlenme süresinin uzun olması ve rengin daha koyu kırmızı olması vb. nedenlerden dolayı özellikle salçalık biber ve toz biber firmaların yörede üretimin yaygınlaşmasını sağlamışlardır (Çizelge 3). Hatta çoğu konserve firmaları biberde közleme, fileto, küp ve boyuna kesim şeklinde yurt dışına ihracat yapmaları sonucunda yörede sözleşmeli biber tarımı da yaygınlaşmış durumdadır.

Çizelge 3: Biber ekim alanları ve üretim miktarları (2008 yılı)

İlçeler	Biber	
	Ekim Alanı(ha)	Üretim Miktarı(ton)
Bayındır	340	10250
Beydağ	11	265
Kiraz	15	396
Ödemiş	1388	41640
Tire	800	18000
Toplam	2554	70551

Hıyarın 2008 yılına ait ekim alanı üretim miktarı Çizelge 4’de verilmiştir. KMH’ nda üretilen toplam hıyarın % 85’i turşuluk hıyara ilişkindir. Türkiye’de toplam 60 bin ton civarında turşuluk hıyar üretilmektedir. Bunun yaklaşık yarısı en erkenci olan KMH’ nda üretilmektedir. Diğer yarısı ise KMH’ ndan sonra hasadı başlayan ve geç bölge olarak adlandırılan Afyon ve civarındadır. Türkiye’nin en erkenci bölgesi olarak adlandırılan, sözleşmeli tarıma yatkın olan, küçük ölçekli işletmelerin yoğunluğunun en fazla bulunduğu yer olan KMH’nda turşuluk hıyar ekim alanı oldukça genişlemiştir.

Çizelge 4: Hıyar ekim alanları ve üretim miktarları (2008 yılı)

İlçeler	Hıyar	
	Ekim Alanı(ha)	Üretim Miktarı(ton)
Bayındır	612	22480
Beydağ	3,5	90
Kiraz	152	1600
Ödemiş	1275	12750
Tire	350	9000
Toplam	2392,5	45920

Karpuzun 2008 verileri Çizelge 5’de verilmiştir. Son yıllarda karpuz alanlarında azalış gözlenmektedir. Bunun sebepleri, karpuzdaki fiyat istikrarsızlığı tarladaki karpuzdaki ekim alanlarındaki bazı solgunluk hastalık etmenlerinin gözlenmesi ve bunun sonucu olarak çiftçilerin yeni ürün arayışları ve kontratlı tarım ürünlerini garantili görmeleridir.

Çizelge 5: Karpuz ekim alanları ve üretim miktarları (2008 yılı) İlçeler

	Karpuz	
	Ekim Alanı(ha)	Üretim Miktarı(ton)
Bayındır	500	22500
Beydağ	60	2400
Kiraz	650	16250
Ödemiş	1860	74400
Tire	2240	89600
Toplam	5310	205150

Bamyaya ait ekim alanları ve üretim miktarları Çizelge 6’da verilmiştir. Kaymakçı beldesinde bamyaya pazarının kurulmaktadır. Çoğu konserve firması Kaymakçı beldesinde kaymakçı varyetesinin ekimini teşvik ederek alım garantisi vermektedir. Yöre çiftçisi hem

konserve hem de taze bamyaya pazarına hakim durumdadır.

Çizelge 6: Bamyaya ekim alanları ve üretim miktarları (2008 yılı)

İlçeler	Bamyaya	
	Ekim Alanı(ha)	Üretim Miktarı(ton)
Bayındır	31	124
Beydağ	2	10
Kiraz	-	-
Ödemiş	400	1800
Tire	60	300
Toplam	493	2234

Lahana ekim alanları ve üretim miktarları Çizelge 7’de verilmiştir. Lahana üretiminin içerisinde beyaz lahananın payı %98’dir. Yine ağırlıklı olarak yöredeki turşu ve konserve firmalarının varlığı turşu ve konserve sanayinde değerlendirilen lahananın üretim payının havzada yüksek değerlerde olmasını etkilemektedir.

Çizelge 7: Lahana ekim alanları ve üretim miktarları (2008 yılı)

İlçeler	Lahana	
	Ekim Alanı(da)	Üretim Miktarı(ton)
Bayındır	100	3500
Beydağ	3	135
Kiraz	18,8	564
Ödemiş	160	6400
Tire	100	3000
Toplam	381,8	13599

3. Alternatif olabilecek sebzeler:

- **Açık tarla koşullarında sırk domates yetiştiriciliği:** Açık tarla koşullarında sırk domates yetiştiriciliğinin en büyük avantajları; üretim sezonunu uzatmak, piyasaya yüksek fiyat ve yüksek kalitede domates sunmak, aile işletmeciliğini sebze tarımında yaygınlaştırmak, küçük alanlarda yüksek gelir elde etmektir. Domates, ya taze olarak kırmızı iken ya da yeşil iken hasat edilerek, depolanıp pazarlanabilir.

- **Soğan:** 2009-2010 yılında kuru soğan zam rekoru kırdı. Sofraların vazgeçilmezi, kuru soğanın pazarındaki kilogram fiyatı 2 liraya ulaştı. Sonbaharda kilosu toptancı hallerinde 30-40 kuruş olan kuru soğan, şu anda hallerde kilosu 60 kuruş ile 1 lira, semt pazarlarında 2 liraya marketlerde ise kilosu 2,2 liradan satılıyor. Depolarda yeterli miktarda kuru soğan

bulunduğu ancak talebin canlı olması nedeniyle fiyatlarının bir süre daha artması bekleniyor. Soğanın toprak istekleri patatese benzediği için bu bölgede rahatlıkla kaliteli soğan yetiştirilmesi mümkündür.

- **Enginar:** Enginar, Kışlık bir sebze olan enginarı kışın ova koşullarında, yazın ise serin yayla koşulunda yetiştirmek, yayla üretimiyle yaz turizmine hizmet etmek, bölge çiftçisine dolayısıyla da ülke ekonomisine katkıda bulunmak amaçlar arasındadır.

- **Ice-berg marul:** Ice-berg marul son yıllarda Yedikule dediğimiz yağlı maruldan da fazla talep görmeye başlamıştır. 12 ay boyunca aranan salata grubu sebzelerden olan ice-berg grubu gevreksi yapısı ve lezzeti nedeniyle özellikle sıcak günlerde Bozdağ gibi çevre yayla koşullarında yetiştirilerek üretimi 12 ay boyunca sürekli hale getirilebilir.

- **Brokoli:** Alternatif sebze üretim çalışmalarından brokoli:2001 yılından bu yana sürdürülen çalışmalar ile ovada kış döneminde, yayla koşullarında ise yaz döneminde dikim alanı yaygınlaştırılmış, üreticinin brokoliden iyi bir kazanç sağladığı belirlenmiştir (Yoldaş, 2003).

Tartışma ve Sonuç

Havzanın sebze tarımına yatkın olmasının sebepleri, tarım arazilerin küçük olması, çiftçinin sözleşmeli tarıma yatkın olması, sebzeçiliğin yoğun olarak yapılıyor olması, erkencilik, ekolojik faktörler (yılda 2-3 ürün) olarak sıralanabilmektedir. Sebze üretiminde, ekolojik avantajlar bölgenin ürün desenini oluşturmada çok önemlidir. Küçük Menderes Havzası da bu avantaj sayesinde birçok sebze bitkisinin üretim yeridir. Havza bu özellikleri taşıması nedeniyle sebze tarımında önemli bir yere sahiptir.

Bir üretim alanında sürekli olarak aynı bitki türünün yetiştirilmesi mono kültür olarak tanımlanır. Üreticileri bu üretime yönlendiren nedenler arasında; üretilen ürünün piyasada yüksek fiyat bulması, tüketiciler tarafından sürekli talep edilen bir ürün olması, üretimi kolay olması ve üreticinin üretimini bilmediği bitki türlerinin üretiminden kaçınması gibi nedenler sayılabilir. Bu avantajlar yanında mono kültürün dezavantajlarını da bulunmaktadır.

Örneğin, mono kültürde, bitkiler sürekli olarak toprağın belli derinliğindeki su ve besin maddesinin tüketilmesi, tüketilen besin maddesi yerine aşırı sentetik gübre kullanımı sonucunda, bunların kalıntılarının su kaynakları ile toprak kirliliğine neden olması ve doğadaki yaşam zincirini olumsuz etkilemesidir. Bunun yanında yetiştirilen türe ait hastalıkların etkinliğinin, zararlılarının yoğunluğunun artması, bunu önlemek amacıyla aşırı miktarda zirai mücadele ilaçlarının kullanımı, doğada mevcut olan yararlı-zararlı böcek dengesinin ortadan kalkması, bu ilaçların toprakta ve üretilen ürün üzerinde biriken kalıntıları sonucunda doğa ve insan sağlığının tehdit altında olmasıdır. Toprak çevre ve ekonomiyle ilgili bu olumsuzlukları azaltmak, en aza indirmek amacıyla yapılabilecek uygulamalardan biri de alternatif ürünlere yönelmektir. Çiftçiler de sanayiye yönelik meyve-sebze işleyen kuruluşlar da son yıllarda alternatif ürün arayışları içerisine girmiştir. Çiftçilerin yeni ürün arayışlarının nedenleri arasında; karpuzdaki ve benzeri ürünlerdeki fiyat istikrarsızlığı, pazarlama sorunları, ekim alanlarında münavebe yapmamaları, bunun sonucu bazı solgunluk hastalık etmenlerinin epidemiyi yapması vb. nedenler sıralanabilmektedir.

Sanayiye yönelik sebze işleyen firmalar alternatif ürünleri sözleşmeli tarım modeli ile yetiştirmektedirler; çiftçiye tohum ya da fide temin ederek, tüm zirai danışmanlığı yaparak, ürünlerin pazarını garanti ederek, lokantalara büyük tesislere taze, işlenmiş ve dondurulmuş olarak ürünü pazarlamaktadır. Bu çiftçilere bir güven vermekte ve alternatif ürünlere yönelik artmaktadır.

Tüketici; ne istiyor, ne zaman istiyor, ne kadar istiyor bunların bilinmesi gerekmektedir. Karpuz bölge için önemli bir sebze ancak önemli olan ürünün erken piyasaya çıkarılmasıdır. Ülkemizde sebze üretimi küçük işletmelerde yürütüldüğü için mekanizasyon düzeyi düşük, sadece geniş alanlarda mekanizasyon kullanılabilir. İşletmeler büyük ölçekli hale getirilerek bu sorun çözülmeli, bitki koruma ilaçları ve gübre kullanımı düzenli hale getirilmelidir. Hasat esnasında kayıplar azaltılmalı, ambalajlamada yeterli hassasiyet

gösterilmelidir, uygun sınıflama işlemleri yapılmalıdır.

Sonuç olarak, ‘Alternatif Sebze Üretimi ve Pazarlanması’ konulu panel, seminer ve çiftçi toplantıları ile üreticiler bu konuda bilgilendirilmeye çalışılmalıdır. Bu toplantıların daha düzenli yapılması ile üreticiler yakın gelecekte yayla ve ova koşullarında ekonomik bakımdan daha avantajlı olan alternatif tarımsal ürünlerin üretimine yönelecektir.

Kaynaklar

- Anonim, 2004. Ödemiş Ekonomik Raporu. TC. Ödemiş Ticaret Odası, Nisan.04
- Anonim, 2009.a. Ödemiş Tarım İlçe Müdürlüğü İstatistikleri, 2009.
- Anonim, 2009.b. İzmir Tarım İl Müdürlüğü İstatistikleri, 2009.
- Yoldaş, F. 2003. ‘Brokkoli’ de Sıcaklık Dikim Sıklığı Ekim ve Dikim Zamanlarının Generatif Gelişim ve Kalite Kriterleri Üzerine Etkileri’. EÜ. Fen Bilimleri Enst. Bahçe Bit. ABD. 501.0103, Doktora Tezi. İzmir.